

ТЕРМІНОЛОГІЧНЕ УПОРЯДКУВАННЯ ПОНЯТЬ «КОНКУРЕНТОЗДАТНІСТЬ КРАЇНИ» ТА «КОНКУРЕНТОЗДАТНІСТЬ РЕГІОНУ»

В статті викладено результати роботи стосовно термінологічного упорядкування понять «конкурентоздатність країни» та «конкурентоздатність регіону». Виявлено загальні та відмінні риси, систематизовано політичні, правові та економічні фактори, покладені в основу трактування обох понять.

В статті изложены результаты работы по терминологическому упорядочению понятий «конкурентоспособность страны» и «конкурентоспособность региона». Выявлены общие и отличительные черты, систематизированы политические, правовые и экономические факторы, положенные в основу трактования обоих понятий.

Постановка проблеми. Останнім часом все більше уваги закордонні та вітчизняні вчені й промисловці приділяють такому фундаментальному елементу ринкової економічної системи, як конкурентоздатність. З огляду на її роль у системі економічних знань, дослідженню конкурентоздатності присвячено багато робіт. Багаторівневий аналіз поняття «конкурентоздатність» показав, що фахові дослідження вітчизняних та закордонних вчених орієнтовані на аналіз трактування конкурентоздатності окремих економічних суб'єктів, у якості яких найчастіше розглядаються види продукції (товару), суб'єкти господарювання, підприємства, галузі. В зв'язку з тим, що феномен міжнародної та регіональної конкуренції отримав увагу з боку науковців не так давно, фундаментальних праць з цієї проблематики обмежена кількість і представлена в основному працями зарубіжних авторів. Низка теоретичних питань щодо сутності поняття конкурентоздатності країни та конкурентоздатності регіонів залишаються недостатньо вивченими і потребують подальшого дослідження. Проблема є актуальною тим більш, що досвід європейських, азійських країн, Японії, США та Росії доводить безпосередній зв'язок-залежність між конкурентоздатністю країни та конкурентоздатністю регіонів цієї країни.

Аналіз останніх досліджень. Питанням, пов'язаним з конкурентоздатністю країни та конкурентоздатністю регіонів присвятили дослідження такі закордонні вчені як М. Портер, П. Котлер, С. Асплінд, Е. Брукінг, Т. Стюарт, Е. Свейбі, Л. Едвісон; росіяни І.В. Мельман, І.Г. Сапієва, А.В. Зубарев, Н.М. Георгієва,

А.В. Єрмішина, М. Бенедіктова, І. Просвіріна; вітчизняні науковці С.І. Соколенко, Т.В. Семко, В.О. Безугла, Б.Д. Бобирев, І.Ю. Сіваченко, Ю.Г. Козак, Ю.І. Єхануров та інші.

Мета статті. На базі аналізу наявного матеріалу здійснити спробу термінологічно упорядкувати економічні категорії «конкурентоздатність країни» та «конкурентоздатність регіону».

Виклад основного матеріалу. У всякій науці, як показує історія наукових знань, самою важкою і складною справою виявляється надання чіткого трактування вихідних положень і понять. Є науки, в яких вихідні поняття трактуються однозначно, наприклад, у математиці таким виявляється поняття про число, у фізиці – поняття про атом. Економічна наука, як і будь-яка інша, також потребує вихідного матеріалу для подальшого розвитку. Досвід роботи з науковими доробками фахівців дозволяє стверджувати, що більшості економічних термінів не властива однозначність трактування. Особливість проявляється в багатогранності понять через їх складну природу, багатоаспектність, динаміку розвитку економіки. Вихідні підходи та досвід дослідників передбачають різноманітні їх визначення як за змістом, так і за властивостями. Автор статті не претендує на універсальність запропонованої трактовки конкурентоздатності, а викладає власну точку зору, яка безумовно не є остаточною і не заперечує проти подальшої дискусії.

Одним з фундаментальних елементів ринкової економічної системи згідно з Адамом Смітом є конкуренція, яка означає суперництво між учасниками ринкового господарства за найвигідніші умови виробництва, продажу і

* Вишнякова І.В. – проректор з науково-дослідницької роботи Західнодонбаського інституту економіки і управління, канд. екон. наук, доцент, м. Павлоград.

купівлі товарів. Вона в своєму розвитку пройшла певний шлях удосконалення від простих до складніших форм. Відомий англійський економіст першим зробив крок до розуміння конкуренції як ефективного засобу цінового регулювання.

Конкуренція як особливий різновид економічних відносин була властива і рабовласницькій, і феодальній епохам. Її зародження й виникнення історично відносять до простого товарного виробництва. І якщо боротьбу за «краще місце під сонцем» можна розглядати як прояв конкуренції, то вона мала місце навіть в первіснообщинній епосі.

Безумовно, за довгий історичний проміжок розвитку економічної науки фахівці робили спроби дослідити властивості конкуренції та віднайти способи її подолання. Але особливо багато уваги з боку науковців цьому економічному явищу було приділено в XIX-XX століттях.

Останнім часом з розвитком економічних відносин і їх виходом на світовий рівень дещо змінились акценти уваги науковців – поряд з подальшим дослідженням, присвяченим проблемам конкуренції та конкурентних відносин, все більше уваги приділяється питанням конкурентоздатності.

Як правило, під конкурентоздатністю розуміють комплексну характеристику потенційних можливостей забезпечення конкурентних переваг в перспективі, яка доступна для огляду.

Згідно з дослідженнями вітчизняного науковця Б.Д. Бобирева «конкурентоспособность как обобщенная экономическая категория характеризует сложившуюся за определенный промежуток времени экономическую ситуацию на строго ограниченном сегменте рынка, включая проектные, производственные, распределительные и потребительские аспекты результатов экономической деятельности» [1]. Згідно з О.О. Тарасовою конкурентоздатність конкретного об'єкта – це економічна категорія, що дозволяє оцінити положення даного об'єкта щодо подібних об'єктів-конкурентів на ринку, виражена через певний набір показників (індикаторів) [2].

Оскільки конкурентоздатність є складовою механізмом конкуренції, вона може бути застосовна як до предмета конкуренції, а саме конкурентоздатності продукції, так і до суб'єктів конкуренції, що обумовлює наявність конкурентоздатності країни, галузі, регіону, підприємства.

Науковці в силу різних причин розмежовують поняття конкурентоздатності об'єктів міжнародної економіки (національної, еконо-

міки країн), макроекономіки (галузі, регіону) та мікроекономіки (підприємства-товаровиробника, продукції тощо).

М. Портер в фундаментальній праці, присвяченій дослідженню конкурентних переваг країн та міжнародній конкуренції, не надав однозначного тлумачення поняття конкурентоздатності країни. Він зазначив «далеко не ясно, что такое конкурентоспособность применительно к стране. Это существенная проблема. Некоторые экономисты понимают конкурентоспособность страны как явление макроэкономическое, определяемое такими переменными, как курс валюты, процентные ставки, бюджетный дефицит... Другие утверждают, что конкурентоспособность обеспечивается наличием большого количества дешевой рабочей силы... Есть ещё одна точка зрения – это то, что конкурентоспособность определяется обильными природными ресурсами... В последнее время часто можно слышать утверждения, что на конкурентоспособность страны влияет политика, проводимая её правительством» [3, с. 21-22]. За думкою М. Портера жоден з наведених варіантів не може вважатись задовільним, «единственное, на чем может основываться концепция конкурентоспособности на уровне страны, - это продуктивность использования ресурсов» [3, с. 24].

В доробках вітчизняних вчених, зокрема, І.Ю. Сіваченко, Ю.Г. Козака, Ю.І. Єханурова та інших ототожнюються поняття «конкурентоздатність країни» та «національна конкурентоздатність»: міжнародну конкурентоздатність країни автори пов'язують з відкритістю (інтернаціоналізацією) національної економіки, а сутність поняття національної конкурентоздатності визначають як зумовлене економічними, соціальними і політичними факторами становище національного товаровиробника на внутрішньому і зовнішньому ринках, тобто як здатність країни протистояти міжнародній конкуренції на власному ринку і ринках «третьох країн» [4, с. 29]. Згідно з дослідженнями означених науковців конкурентоздатність національної економіки визначається стійким зростанням життєвих стандартів, утримання національними підприємствами міжнародному ринку конкурентних позицій, усталеністю соціально-економічного прогресу.

На нашу думку поняття «національна конкурентоздатність» більш широке, ніж «конкурентоздатність країни», як більш широке поняття «національна економіка» порівняно з поняттям «економіка країни». Національна конкурентоздатність передбачає здатність суб'єктів ринку за національною

приналежністю конкурувати з іншими суб'єктами, а конкурентоздатність країни – це здатність до конкуренції суб'єктів даної країни.

І.З. Должанський і Т.О. Загорна під конкурентоздатністю країни розуміють здатність забезпечити громадянам та підприємствам більші переваги, ніж інші країни, тобто ефективність роботи інститутів та інфраструктури країни, їхню здатність забезпечувати нормальні умови існування підприємництва. Крім того, конкурентоздатність розуміється як переваги державного й суспільного устрою країни, політико-правові організації й регулювання всіх сторін громадського життя суспільства, здатність держави забезпечити стійкий, динамічний розвиток національної економіки [5, с. 26].

Для визначення поняття «конкурентоздатність країни», враховуючи можливість похибки даного шляху стосовно економічних категорій, застосуємо математичну операцію підсумовування.

Спираючись на доробок М. Портера та інших науковців, враховуючи той факт, що один з варіантів перекладу з латинської слова «conspicere» означає «зіткнення інтересів», з огляду на нинішній рівень досліджень, можна сказати, що конкурентоздатність країни визначається зовнішньою і внутрішньою економічною політикою уряду, усталеністю соціально-економічного прогресу, стійким зростанням життєвих стандартів, ефективністю використання факторів виробництва, спроможністю максимально реалізувати національні переваги, здатністю країни протистояти міжнародній конкуренції, визнанням економічних досягнень країни світовим співтовариством.

Тобто під конкурентоздатністю країни можна розуміти спроможність на протязі тривалого часу не тільки «тримати економічний удар» країн-конкурентів, а і випереджати їх.

Для того, щоб визначитись з поняттям «конкурентоздатність регіону» необхідно спочатку визначитись з терміном «регіон». Для трактування слова «регіон» застосовується понятійний апарат та інструментарій різних наук – географії, економіки, соціології, політології та інших. Взагалі поняття «регіон» походить від латинського «regio», який перекладається як край, область, район.

В географії регіон трактується як деяка обмежена територія, якій притаманні такі ознаки, як цілісність, комплексність, взаємозв'язок складових елементів, тобто єдність природи, населення та господарства.

В якості регіонів дослідники-економісти розуміють і підсистему народного господар-

ства, яка організується на основі галузевої та територіальної взаємодії, і територіально-виробничі комплекси, і райони розміщення галузей промисловості або сільського господарства, і географічну територію, на якій зосереджені природні ресурси й населення тощо.

Різноманітні трактування фахівців щодо визначення поняття «регіон» дають підстави стверджувати про неможливість танекоректність універсалізації його тлумачення.

В сучасних умовах економістами регіон досліджується як багатофункціональна відкрита система, тобто під регіоном розуміється суб'єкт держави, адміністративно-територіальне утворення, якому притаманні як загальні, так і індивідуальні особливості.

Феномен регіональної конкуренції «відкрив» Майкл Портер, за думкою якого актуальність дослідження проблеми регіональної конкуренції пов'язана з низкою причин, а саме: в країнах світу останнім часом набувають посилення процеси територіальної концентрації, регіони відіграють ключову роль в процесах децентралізації та перегляду економічної політики, приватні інвестори спрямовують інвестиційні потоки більшою мірою в регіони та території, а не в держави.

Кількість літературних джерел, присвячених питанням розвитку регіональної конкуренції на даний час обмежена і представлена в основному працями науковців розвинених країн Євросоюзу, Японії, США та Росії.

У наявній фаховій літературі стосовно питання визначення поняття «конкурентоздатність регіону», можна зустріти декілька підходів.

П. Котлер, С. Асплінд під конкурентоздатністю регіону як суб'єкта ринкових відносин розуміють здатність виступати на ринку нарівні з конкуруючими суб'єктами. Конкурентоздатність регіону, за їх думкою, визначається як наявністю тих чи інших конкурентоздатних галузей та сегментів економіки, так і здатністю регіональних органів влади створити умови регіональним підприємствам для досягнення й утримання конкурентної переваги у визначених областях [6].

Н.М. Георгієва пропонує під конкурентоздатністю регіону розуміти «способність суб'єктів регіона при ефективном организационно-технологическом содействии местных и федеральных властей по сравнению с субъектами других регионов рационально использовать ограниченные социально-экономические и правовые возможности территории для создания продукции, удовлетворяющей потребности её потребителей на конкретном рынке без ущерба для себя и выплачивать в полном объёме

налоговые суммы с целью обеспечения в регионе экономического роста и высокого уровня жизни населения» [7].

В.О. Безугла та Т.В. Семко пропонують під конкурентоздатністю регіону вважати здатність регіональної системи до визначення та ефективного використання своїх конкурентних переваг, на умовах самостійності і самофінансування і в межах існуючого законодавства з метою забезпечення сталого зростання показників економічної діяльності в розрахунку на душу населення та раціонального розміщення продуктивних сил [8].

О.О. Тарасова вважає, що під конкурентоздатністю регіону варто розуміти його здатність забезпечити високий рівень життя населення й доходу власникам капіталу, а також ефективно використати наявний у регіоні економічний потенціал при виробництві товарів і послуг [2].

І.В. Мельман, як і М.Портер, під конкурентоздатністю регіонів розуміє здатність регіону досягати високого та постійно зростаючого рівня життя за рахунок підвищення продуктивності праці та ефективного використання капіталу [3; 9].

Конкурентоздатність регіону можна розглядати як показник його місця в національній економіці. Вона визначається наявністю на території регіону конкурентоспроможних галузей, інтегрованих об'єднань підприємств корпоративного типу або мережевих інтегрованих структур. Конкурентоздатність кожного регіону визначається не формами власності, а способами управління економікою, соціально-економічними відносинами, раціональним використанням регіональних переваг, пошуком методів сполучення загальнодержавних і регіональних соціально-економічних інтересів, що можуть знаходитися в протиріччі.

Підсумовуючи вищезазначене можна запропонувати наступне визначення: конкурентоздатність регіону – це здатність суб'єктів регіону раціонально використовувати соціально-економічні й правові можливості та конкурентні переваги на умовах самостійності і самофінансування задля досягнення високого та постійно зростаючого рівня життя.

Для більшої наочності результати дослідження систематизовано в таблицю 1, де представлені основні підходи до змістового

Таблиця 1

Взаємозв'язок сутності поняття «конкурентоздатність» та факторів, що впливають на трактування цього поняття

Сутність поняття	Фактори, що впливають на конкурентоздатність
Конкурентоздатність країни	
1. Здатність продуктивно використовувати ресурси країни	Політичні: Політична ситуація в країні
2. Здатність країни протистояти міжнародній конкуренції на власному ринку і ринках «третіх країн»	Зовнішня та внутрішня політика держави Міжнародні домовленості
3. Ефективність роботи інститутів та інфраструктури країни	Правові: Наявність законодавчо-нормативної бази
4. Здатність держави забезпечити стійкий, динамічний розвиток національної економіки	Взаємоузгодженість законодавства країни та міжнародного співтовариства
5. Здатність використовувати географічні та економічні переваги та особливості	Економічні: Курс національної валюти
6. <i>Спроможність країни на протязі тривалого часу не тільки «тримати економічний удар» країн-конкурентів, а і випереджати їх</i>	Відсоткові ставки за кредитами Дефіцит бюджету Дешева робоча сила Природні ресурси Продуктивність використання ресурсів Рівень зростання життєвих стандартів Рівень соціально-економічного прогресу
Конкурентоздатність регіону	
1. Здатність регіональних органів влади створити умови підприємствам для утримання конкурентних переваг	Політичні: Політична ситуація в країні та регіоні Політика держави стосовно розвитку регіонів Міжнародні домовленості
2. Здатність раціонально використовувати соціально-економічні та правові можливості регіону	Правові: Взаємо узгодженість нормативно-законодавчих актів, що регулюють політичний та економічний розвиток країни і регіонів
3. Здатність до ефективного використання конкурентних переваг, на умовах самостійності і самофінансування	Економічні: Соціально-економічні відносини між підприємствами регіону
4. Ефективність використання наявного економічного потенціалу при виробництві товарів і послуг	Наявність конкурентоздатних галузей Показники економічної діяльності в розрахунку на душу населення
5. <i>Здатність суб'єктів регіону раціонально використовувати соціально-економічні й правові можливості та конкурентні переваги на умовах самостійності і самофінансування задля досягнення високого та постійно зростаючого рівня життя</i>	Ступінь раціональності розміщення продуктивних сил Рівень життя населення Рівень доходів власників капіталу Продуктивність праці Показники використання капіталу

наповнення понять «конкурентоздатність країни» та «конкурентоздатність регіону», а також фактори, на які опирались дослідники.

Висновки. Конкурентоздатність економіки країни органічно пов'язана з конкурентоздатністю регіонів, які входять до складу цієї країни. Вони співвідносяться як ціле та частина. Можливість країни конкурувати на міжнародному ринку безпосередньо залежить від конкурентоздатності регіонів, сукупності загальнодержавних методів управління їх діяльністю. Закріплення регіонів в глобальній системі обмінів товарами дозволяє країні завойовувати конкурентні позиції у світі та зміцнити свій статус.

Проведене дослідження дозволило виявити спорідненість понять «конкурентоздатність країни» та «конкурентоздатність регіону». Загальними положеннями є:

- здатність максимально реалізувати національні (регіональні) переваги;
- здатність протистояти міжнародним (регіональним) конкурентам;
- здатність раціонально використовувати соціально-економічні й правові можливості країни (регіону);
- здатність до ефективного використання факторів виробництва (капіталу та природних ресурсів);
- здатність досягати високого та постійно зростаючого рівня життя за рахунок підвищення продуктивності праці.

Відмінності стосуються масштабів діяльності, особливостей міжнародних та регіональних відносин, підлеглості та підпорядкованості регіонів органам влади країни, ступеня досконалості законодавчих актів держави й програм регіонального розвитку, та задач, які вирішують країна і регіони за для досягнення високого рівня конкурентоздатності.

Література

1. Бобырев Д.Б. Конкурентоспособность как экономическая категория // Прометей: Регіон. зб. наук. праць з економіки / ДЕГІ; ІЕПД НАН України. – Донецьк: ООО

„Юго-Восток, Лтд”, 2005. – Вип. 1. – С. 230-233.

2. Тарасова О.О. Интегральные оценки определения конкурентоспособности региона // Прометей: Регіон. зб. наук. праць з економіки / ДЕГІ; ІЕПД НАН України. – Донецьк: ООО „Юго-Восток, Лтд”, 2006. – Вип. 3. – С. 52-55.
3. Портер М. Международная конкуренция: Пер. с англ. / Под ред. и с пред. В.Д. Щетинина. – М.: Междунар. отношения, 1993. – 896 с.
4. Сіваченко І.Ю., Козак Ю.Г., Єхануров Ю.І. та ін. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємств: Навч. посібник / За ред. І.Ю. Сіваченка, Ю.Г. Козака, Ю.І. Єханурова. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 456 с.
5. Должанський І.З., Загорна Т.О. Конкурентоспроможність підприємства: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.
6. Kotler P., Asplund C., Rein I., Haider D. Marketing Places Europe. – Pearson Education Limited, 1999. – 268 p.
7. Георгиева Н.Н. Повышение конкурентоспособности региона на основе кластерного управления // Особенности роста и развития региональных социально-экономических систем: сб. материалов II Всеросс. научн.-практ.-конф. – Пенза: РИО ПГСХА, 2006. – С. 63-66.
8. Семко Т.В., Безугла В.О. Світовий досвід формування конкурентоспроможних регіонів // Економіка: проблеми теорії та практики. Зб. наук. праць. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. – Вип. 192. В 4 т. Т.2. – С. 403-412.
9. Мельман И.В. Повышение конкурентоспособности регионов России в условиях рыночной экономики // Наука. Технологии. Инновации: материалы Всероссийской научной конференции молодых ученых. Ч. 5. – Новосибирск, 2006. – С. 182-184.
10. Ермишина А.В. Конкурентоспособность региона. <http://www.citystrategy.leontief.ru>.